

THE TRAINING IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN IV GRADE – A FACTOR FOR THE FORMATION OF KEY COMPETENCIES FOR PUPILS

Iva Andonova Stamenova

“Neophyte Rilski” Southwest University, Blagoevgrad, Bulgaria ivona07@abv.bg

Abstract: The article is devoted to the training of Bulgarian language and literature in the initial stage of the primary education as a factor for the formation of key competences for pupils. Primary school is the place where students master not only competencies but also develop intellectually and personally. Bulgarian language and literature education enables learners to open the door and creative talents, as it should not be perceived only as the mastery of a set of knowledge but also as an opportunity for the student to create and study new mysterious worlds in the abundance of exciting artistic works full of miracles, wisdoms and lessons.

For students in IV grade it is necessary to read the text to touch the essence of its contents, to understand it and to analyze the behavior of the characters. For this to happen, they should realize that the training in the complex subject matter of Bulgarian language and literature provides them with an opportunity other than the reading and creativity - the differentiation of a number of competencies, not only linguistic, but also communicative and socio-cultural. The ability to write and read is just as important as the ability to freely use words, to have a rich language culture, to compose and edit texts, to discover the signs of cultural diversity in literary works studied, and last but not least - to know how to communicate with others.

Language - speech - skills to write, read, understand and communicate with the text and with the members of the relevant readership community to which the student belongs - can thus be represented by the multi-layered structure of the Bulgarian language and literature training, contributing to the formation of knowledge, skills and competencies.

Keywords: reading with comprehension, learning, language skills, literary competences, communicative competencies, socio-cultural competencies.

ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В IV КЛАС – ФАКТОР ЗА ФОРМИРАНЕТО НА КЛЮЧОВИ ЗА УЧЕНИЦИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Ива Андонова Стаменова

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, e-mail: ivona07@abv.bg

Резюме: Статията е посветена на обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен, като фактор за формирането на ключови за учениците компетентности. Началното училище е мястото, където учениците овладяват не само компетентности, но и се развиват интелектуално и личностно. Обучението по български език и литература дава възможност на учащите се да открийнат вратата и на творческите заложби, тъй като то не трябва да се възприема единствено като овладяването на набор от знания, но и като възможност ученикът да твори и изучава нови тайнствени светове в изобилието от вълнуващи художествени произведения, наситени с чудеса, мъдрости и поуки.

За учениците в IV клас е необходимо, четейки текста да се докоснат до същността на съдържанието му, да го осмислят и подложат на анализ поведението на героите. За да се случи това, те следва да осъзнаят, че обучението по комплексния учебен предмет Български език и литература им осигурява още една възможност освен четивната и творческата – обособяването на редица компетентности, при това не само езикови, но и комуникативноречевни и социокултурни. Умението да пишем и четем е също толкова важно, колкото и умението да си служим свободно със словото, да притежаваме богата езикова култура, да съставяме и редактираме текстове, да откриваме белези на културната различност в изучавани литературни произведения и не на последно място – да знаем как да общуваме с околните.

Език – реч – умения за писане, четене, разбиране и общуване с текста и с членовете на съответната читателска общност, към която принадлежи учениковата личност – така може да бъде представена

многопластовата структурираност на обучението по български език и литература, способстващо формирането на знания, умения и компетентности.

Ключови думи: четене с разбиране, обучение, езикови компетентности, литературни компетентности, комуникативноречеви компетентности, социокултурни компетентности.

1. УВОД

Формирането на необходимите компетентности при учениците в началното училище е пряко свързано с овладяване основите в процеса на обучение на двата клона на грамотността – четенето и писането. Положил основите на тези два процеса, ученикът поетапно овладява и поместената в учебната програма по български език и литература съвкупност от компетентности. Ограмотяването, възпитанието и формирането на личността на ученика започва с прекрачването на училищния праг и с поставяне началото на цялостния процес на обучение. Неслучайно фундаменталният учебен предмет в началния етап на основната образователна степен е български език и литература. Следователно, четенето не следва да се възприема само като необходимост от усвояването на знания предимно по този учебен предмет, но е желателно да се погледне на него и като на учебен предмет, посредством който ученикът ще усвоява знания и по останалите учебни предмети.

2. ЧЕТЕНЕТО С РАЗБИРАНЕ – ЦЕЛ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Крайната цел, поставена пред обучението по четене е свързана с възприемане смисъла на текста, а не просто механично извършен прочит на поместената в него информация. От изключителна важност в процеса на четене е постигането на „единство на декодиране и разбиране“. (Борисова, 2013:50)

За овладяване основите на четенето с разбиране в IV клас, особено значение има и обособяването на следните важни качества на четене – съзнателност, правилност, скорост (бързина, темп на четене) и изразителност.

- Съзнателност – съзнателността като качество на четенето има допирни точки с разбирането. Ако ученикът чете съзнателно текста означава, че разбира смисъла на прочетеното, т. е. извършва т. нар. четене с разбиране.
- Правилност – второто качество на четене изисква точно, ясно и разбираемо „възсъздаване на звуковата форма на прочетената дума“. За правилно четене се счита четенето без грешки, при което липсва изпускането на думи от текста, заместването на една дума вместо друга, излишното прибавяне или разместване на думи и поставянето на правилно ударение върху конкретно произнесената дума.
- Скорост – (бързина, темп на четене). Скоростта на четене има смисъл тогава, когато се постигне синхрон с разбирането на прочетеното. В този ред на мисли К. Д. Ушински посочва, че в съотношението – бързина – съзнателност с по-голяма значимост е вторият компонент, защото бързината на четене трябва да се развива съобразно бързината на разбирането. Тоест, текстът да се чете със скорост, която позволява не само постигането на нужната бързина на прочит на произведението, но и неговото асимилиране от четящото лице.
- Изразителност – в основата си изразителността като качество на четенето представлява „вярно възсъздаване на прочетеното чрез средствата на звучащото слово“. (Здравкова, 1996:348)

Според Н. Чимева задачата, поставена пред обучението по български език и литература в началното училище е свързана с формирането, развитието и усъвършенстването на уменията на учениците да използват книжовния български език в речевата си практика като необходимо условие както за социализацията им, така и за тяхното личностно развитие. (Чимева, 2007)

За М. Сотирова учебният предмет Български език и литература е с комплексен характер, тъй като обхваща всички дялове на обучението. В процеса на обучение с малките ученици се започва най-напред от овладяване етапите на ограмотяването, след което се пристъпва към същинското езиково и литературно обучение, в резултат на което, не на последно място се работи и върху „формирането и усъвършенстването на техните комуникативноречеви умения“. (Сотирова, 2016:2)

3. ОБОСОБЯВАНЕ НА ЕЗИКОВИ, КОМУНИКАТИВНОРЕЧЕВИ, ЛИТЕРАТУРНИ И СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА IV КЛАС

В учебната програма за IV клас, обучението поставя акцент върху:

1. Усъвършенстването на уменията на четвъртокласниците да говорят и пишат книжовно, но същевременно и да развият уменията да четат с разбиране, да възприемат слухово текста и да реализират пълноценно общуването си с учителя и помежду си в часовете и извън тях.
2. Разширяване и задълбочаване на знанията относно строежа на езика, езиковите и речевите единици, определени правописни, правоговорни и пунктуационни граматически норми.
3. Усъвършенстване на уменията в IV клас за четене, възприемане и интерпретация на произведения, съобразени с възрастовите възможности на учениците, които обхващат емблематични литературни творби от българската и световната класика, но и от фолклора за деца.
4. Обогащаване на знанията на учениците по повод формиране представите въз основа на учебното съдържание на важни за възрастта нравствени и естетически ценности.
5. Развитие и надграждане на редица личностни качества, познавателни интереси по отделни теми и творчески способности, които ще им позволят участие в различни инициативи – олимпиади, състезания, проекти и други.

Учебното съдържание по български език включва усвояването на знания по фонетика, морфология, синтаксис, лексикология и лексикография. От дяловете на езика, учениците се запознават с разнообразна информация, включваща изградени представи за звуковата страна на българския език, по-конкретно се има предвид познаването на твърдите и меките съгласни звукове и техните фонетични промени „в потока на речта“. Отделя се внимание на правописните и правоговорните особености на гласните и съгласните звукове в едни или други „фонетични позиции“. Наред с това се поставя акцент и върху частите на речта, видовете изречения по състав, подразделящи се на прости и сложни, запознават се и с частите на простото изречение (сказуемото), както и с редактирането на текст.

Учебната дейност по литература предполага овладяването на знания за отделните „жанрови проявления“ в областта на литературата и детския фолклор като легендата, определени фигури на речта от типа на олицетворението, видовете текст (диалог и монолог) и известни автори на литературни произведения. Приоритетно място в учебния процес продължава да заема усъвършенстването на „читателската, литературната и езиковата култура, както и на уменията за учене“.

Учебната програма по български език и литература е насочена към надграждане познанията на учениците за изучените езикови единици. Тя е структурирана така, че да се работи и върху процеса на общуване чрез упражненията, приложени за различните видове текст – повествование, описание, разсъждение, като с това се насърчава и развитието на комуникативноречевите умения.

Литературното обучение се стреми да усъвършенства уменията на учениците:

- 1) да четат правилно и изразително;
- 2) да възприемат и осмислят художествен текст;
- 3) да правят интерпретации с помощта на учителя при изучаването на достъпни за възрастта фолклорни и литературни произведения;
- 4) да се формира навикът за самостоятелно четене на художествени, научнопопулярни текстове и споделяне на впечатления от прочетеното;
- 5) да се изгради ценностно отношение – лингвистично и естетическо към изучаването на езика и литературата;
- 6) да се обособи толерантно отношение и уважение спрямо културната различност.

Очакваните резултати от обучението на учениците в IV клас предполагат овладяването на знания за:

1. Езиковите компетентности, към които се отнасят знания, умения и отношения за:
 - 1) разбиране връзката между книжовен изговор и правопис на звуковете;
 - 2) познаване на отношенията между звуковете като градивни единици на думата;
 - 3) образуване на сложни думи;
 - 4) разпознаване на числителните имена като части на речта – бройни и редни;
 - 5) определяне времето на глагола (сегашно, бъдеще и минало време);
 - 6) степенуване на прилагателните имена;

- 7) правилна употреба на частите на речта;
- 8) правене на справка в тълковен речник за значението на определена дума;
- 9) разпознаване в речта на думи с противоположно значение (антоними);
- 10) разпознаване на сказуемото като основа на изречението;
- 11) разграничаване на простите изречения в състава на сложното по броя на сказуемите;
- 12) отделяне със запетая на простите изречения в състава на сложното изречение.
2. Комуникативноречевата компетентност, към която се отнасят знания, умения и отношения за:
 - 1) разбиране връзката между темата и заглавието на текста;
 - 2) сбито преразказване в устна форма съдържанието на чужд художествен/нехудожествен повествователен текст;
 - 3) съчиняване на текст в отговор на въпрос по съдържанието на изучавано литературно или фолклорно произведение, по аналогия, по картина от художник;
 - 4) редактиране на свой и чужд текст;
 - 5) извличане на информация за езикови и литературни факти от различни текстове.
3. Литературните компетентности, към които се отнасят знания, умения и отношения за:
 - 1) откриване на диалог и монолог в художествен текст;
 - 2) познаване на легендата като фолклорен и литературен вид;
 - 3) откриване взаимовръзката между епизодите в развитието на действието в изучавано произведение;
 - 4) ориентиране в мотивите за поведение на героите;
 - 5) аргументиране на отговора на въпрос, свързан със съдържанието на художествен и нехудожествен текст;
 - 6) откриване на олицетворение в художествен текст;
 - 7) познаване съдържанието на значими произведения на класиката и съвременната литература за деца, както и на фолклора, включени в учебното съдържание;
 - 8) изграждане на представа за автора чрез негови значими произведения;
 - 9) изразяване на емоционално-оценъчно отношение към герои, епизоди и картини.
4. Социокултурните компетентности, включващи:
 - 1) откриване на белези на културната различност в изучавани литературни произведения;
 - 2) съставяне на писмен текст с помощта на словесна или визуална опора във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение. (<http://mon.bg>, с. 1-4)

В учебната програма по български език и литература за IV клас, учителят не отделя социокултурната компетентност от останалите три вида, а я вмества в учебната дейност между трите ядра – езикова компетентност, комуникативноречева компетентност и литературна компетентност, за да може ученикът да осъзнае по-добре значението и функцията, която изпълнява тя както на равнище езиково обучение, така и на равнище литературно обучение.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проследяването на взаимовръзките между отделните видове компетентности, позволява да се обособят следните изводи:

1. Обучението по български език е съсредоточено към интерпретирането на основни езикови категории и норми в съответствие със степента на овладяването на езиковите и речевите единици. Добитите знания за езика се задълбочават и обогатяват, конкретизират и систематизират в IV клас, като в допълнение се включва нова езикова информация, смесена с конкретни практически задачи.
2. Обучението по литература цели формирането при учениците на нравствени и естетически критерии, на национално самосъзнание, на приобщеност към света на литературата за деца, представена чрез образци на класиката и съвременността, близки като тематика на детското светоусещане, интереси и потребности.
3. Формирането на комуникативноречеви умения и компетентности се осъществява чрез езиковото и литературното обучение, както и чрез специалните за целта уроци, в които четвъртокласниците се запознават с достъпни за възрастта жанрове на устната и писмената реч, усъвършенстват се и овладените умения за общуване, за конструиране и създаване на собствен текст.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Борисова, Т. и др. Традиции и иновации в началното образование. С., 2013.
- [2] Здравкова, С. Методика на обучението по български език в началното училище – I част. Пловдив, 1996.
- [3] Сотирова, М. Етнокултурни аспекти на обучението по четене в началните класове. Електронно научно списание Реторика и комуникации, бр. 21, януари 2016 г. – <http://rhetoric.bg>.
- [4] Чимева, Н. Индивидуализация на учебната дейност в обучението по развитие на речта на малките ученици. В: Сб. Индивидуализация на учебната дейност, Благоевград, 2007.
- [5] МОН – <http://www.mon.bg>.

